

Кримінологічна система України: ознаки, поняття, структура

Максим Геннадійович Колодяжний*

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
Харків, Україна

*e-mail: mkolodyazhny@ukr.net

Анотація

Актуальність статті полягає у вивченні специфічного та малодослідженого у кримінологічній науці системного об'єкта, яким є кримінологічна система України. Мета статті полягає в дослідженні сутності та будови кримінологічної системи України для розширення розуміння комплексності як невід'ємного системного атрибуту. Результати дослідження спираються на емпіричний та теоретичний рівні наукового пізнання. Методологію дослідження становлять діалектичний, системний та загальнонаукові методи. У статті запропоновано низку істотних ознак кримінологічної системи України: цілісність, комплексність, ієрархічність, інтеракція, динамічність, складність, емерджентність, нелінійність, відкритий характер, ціле-спрямованість. Наголошено, що ознака комплексності відбиває кількісні та якісні параметри кримінологічної системи. Завдяки комплексності можна пізнати зміст і повноту такого системного утворення. З урахуванням указаних характерних властивостей кримінологічної системи розроблено її поняття у широкому та вузькому розумінні. Запропоновано будову кримінологічної системи України. Вона складається з таких комплексів (рівнів), як: кримінологічна доктрина, кримінологічне законодавство, кримінологічна політика, кримінологічний світогляд, кримінологія як навчальна дисципліна, кримінологічна діяльність. Обґрунтовано, що завдяки кримінологічній системі можна розширити гносеологічні кордони наукової інтерпретації комплексності. Остання має не лише зовнішньосистемне (міждисциплінарне), а й внутрішньосистемне вираження. Виокремлено значення кримінологічної системи України для кримінологічної науки та теорії й практики запобігання злочинності. Визначено перспективні напрями подальших наукових розвідок як проблеми комплексності загалом, так і кримінологічної системи зокрема.

Ключові слова: кримінологічна система; комплексність; комплексний підхід; система; ознаки системи; структура системи.

Criminological System of Ukraine: Features, Concept, Structure

Maxim G. Kolodyazhny*

Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
National Ukrainian Academy of Legal Sciences,

Kharkiv, Ukraine

*e-mail: mkolodyazhny@ukr.net

Abstract

The relevance of the article lies in the study of a specific and underexplored systemic object in criminological science – the criminological system of Ukraine. The research findings are based on both empirical and theoretical levels of scientific cognition. The research methodology includes the dialectical method, the systems method, and a number of general scientific methods. The purpose of the article is to examine the essence and structure of the criminological system of Ukraine to broaden the understanding of complexity as an integral systemic attribute. The paper identifies several essential features of the criminological system of Ukraine, such as integrity, complexity, hierarchy, interaction, dynamism, complication, emergence, nonlinearity, openness, and purposiveness. It is emphasized that the feature of complexity reflects both the quantitative and qualitative parameters of the criminological system. Complexity enables the comprehension of the content and completeness of such a systemic formation. Taking into account the identified characteristic properties of the criminological system, the concept of the criminological system of Ukraine is developed in both broad and narrow senses. The structure of the criminological system of Ukraine is proposed, which consists of the following complexes (levels): criminological doctrine, criminological legislation, criminological policy, criminological worldview, criminology as an academic discipline, and criminological activity. It is substantiated that the criminological system makes it possible to expand the epistemological boundaries of the scientific interpretation of complexity, which has not only an external-system (interdisciplinary) but also an internal-system expression. The significance of the criminological system of Ukraine is highlighted for criminological science as well as for the theory and practice of crime prevention. The article also outlines promising directions for further scientific inquiry into the problem of complexity in general and the criminological system in particular.

Keywords: criminological system; complexity; complex approach; system; system features; system structure.

Вступ

У галузі кримінологічного знання та у правовій науці загалом набуло широкого застосування поняття комплексності. Останнє перебуває в основі так званого комплексного підходу. У сучасній світовій науці комплексність часто ототожнюється зі складністю. На неї недаремно звертав увагу видатний фізик сучасності С. Хокінг, уточнюючи, що ХХІ ст. буде століттям склад-

ності [1]. Часто при вивченні різних, у тому числі соціальних, систем використовують знання саме теорії складності (*complexity theory*). Окремі вчені цей напрям називають навіть теорією комплексності [2]. На переконання західних кримінологів, наслідки пізнання теорії складності для соціальних досліджень є «глибокими, захоплюючими та ставлять нові виклики». У кримінології ж теорію складності тільки-но почали опановувати. Дослідження складності здатне допомогти вийти з наявних на цей час онтологічних та епістемологічних ізоляцій [3, с. 16].

Проблема складності, що тісно пов'язана з комплексністю через її повноту й соціальну калейдоскопічність, у світовій науці нині є своєрідним науковим мейнстримом. Висока зацікавленість міжнародного наукового співтовариства проблемою складних систем і комплексністю, як їх невід'ємною інтегративною властивістю, є результатом організації діяльності навіть спеціальних наукових установ. Найбільш відомим серед них є Інститут Санта-Фе (Santa Fe Institute), що був заснований у США ще у 1984 р. Указаний інститут займається міждисциплінарними дослідженнями фундаментальних властивостей складних соціальних, фізичних, математичних, біологічних систем. В установі працюють видатні вчені. Серед них кілька лауреатів Нобелівської премії, які представляють понад 80 провідних університетів світу із більш як 20 країн [4]. На цей час президентом цього Інституту є Д. Кракауер, теоретик у галузі еволюції [5]. Крім цього, окремими проблемами соціальної складності й комплексності опікується Інститут складних систем Нової Англії (NECSI). Останній у межах дослідження зазначених питань взаємодії з ученими Массачусетського технологічного інституту, Гарвардського, а також Брандейського університетів [6].

Комплексність зазвичай застосовується для опису методологічної бази, багатоаспектності проведеного дослідження чи різноспрямованості правозастосовної діяльності. Набуло класичного характеру розуміння комплексності як міждисциплінарного (міжгалузевого) характеру відповідних наукових розвідок у пізнанні проблеми злочинності та її окремих проявів. Водночас поглиблення концептуалізації цих питань передусім із використанням результатів їх емпіричного пізнання дає підстави констатувати, що комплексність аж ніяк не обмежується її міждисциплінарним змістом. Зокрема, експертне опитування протягом травня-червня 2025 р. 27 провідних учених України в галузі наук кримінально-правового циклу дало можливість, по-перше, розширити традиційний погляд на комплексність, а, по-друге, визначити подальшу стратегію поглиблення відповідних кримінологічних знань.

Більшість (66,7 %) опитаних експертів на запитання: «Як Ви розумієте комплексний підхід у кримінологічному дослідженні?» наголосила на мож-

ливості одночасного і міждисциплінарного дослідження наукової проблеми, і її всебічного вивчення у межах однієї науки. Тобто своїми відповідями респонденти вказали не лише на зовнішньосистемний (міждисциплінарний), а й на внутрішньосистемний (мононауковий) прояв комплексності. Для посилення евристичного потенціалу та гносеологічних кордонів проблеми комплексності у кримінологічній науці виникає потреба в її розгляді крізь призму спеціального системного об'єкта. Таким пропонується вважати кримінологічну систему України. Анонсований підхід аналогічно знайшов підтримку з боку опитаних експертів. Так, 63 % учених погодились із тезою про те, що поглиблене пізнання проблеми комплексності у кримінології слід здійснювати на прикладі певного системного утворення, яким може бути кримінологічна система України. Ще 11,1 % респондентів вагались із відповіддю, напевно, через складність поставлених запитань.

Відсутність на цей час спеціальних ґрунтовних досліджень проблеми кримінологічної комплексності, а також можливість пізнання її зовнішніх та внутрішніх проявів крізь призму кримінологічної системи зумовлює актуальність, теоретичну та практичну значущість цього дослідження.

З урахуванням вищевикладеного метою цієї статті є дослідження сутності та будови кримінологічної системи України для розширення розуміння комплексності як невід'ємного системного атрибуту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В українській кримінологічній науці відсутні спеціальні дослідження проблеми комплексності. Фактично єдина ґрунтовна праця, що стосується окремих теоретичних питань комплексності, була написана за редакцією П. Осіпова майже пів століття тому (Комплексне вивчення системи впливу на злочинність (методологічні та теоретичні засади), 1978 р.) [7]. За часів незалежності України вагомий внесок у розробку питань кримінологічної системності здійснив О. Маноха. Він надав загальну характеристику системному аналізу, довів системність на прикладі предмета кримінології, аналізу злочинності, її детермінації та запобігання [8]. Без перебільшення, своєрідним локомотивом розвитку системних знань у кримінологічній науці є В. Оболенцев. Учений вдало застосував системний підхід під час дослідження злочинності та віктимізації [9], розгляду України як соціальної системи [10], моделювання системи запобігання злочинності [11].

Проблема системної складності не залишилась осторонь й у науковому доробку окремих зарубіжних кримінологів. Так, учена-урбаністка Дж. Джекобс дослідила проблему організованої складності на прикладі мегаполісів США. Результати її досліджень стали основою розробки відомої теорії

запобігання злочинності шляхом проектування середовища проживання (Crime Prevention through Environmental Design) [12]. Системний підхід щодо визнання взаємодії різних боків людської поведінки вдало дослідив К. Джеффрі у своїй праці «Кримінологія: міждисциплінарний підхід» (1990). Учений такий підхід назвав перспективою інтегрованих систем (ISP) щодо вивчення злочинності на підставі результатів різних наукових дисциплін, тобто із застосуванням комплексного підходу [13]. А. Пікрофт й К. Бартоллас дослідили питання застосування теорії складності, тобто комплексності, у сфері кримінального правосуддя та соціальної роботи. Ці вчені розглянули теорію складності з позитивістського, реалістичного та конструктивістського боків й обґрунтували недоцільність редукціонізму у сфері запобігання злочинності, що часто допускається в державній політиці [14]. Одним із останніх зарубіжних фундаментальних кримінологічних досліджень щодо проблеми складності є книга С. Фаррала «Побудова комплексних часових пояснень злочинності: історія, установи та агентства». У ній учений пояснює розуміння категорій складності й тимчасовості у кримінології [15].

Раніше проблема комплексності не розглядалася крізь призму системних об'єктів. При цьому є окремі публікації, де надано загальну характеристику кримінологічній системі. Першою її спробувала описати О. Ведернікова (Основні кримінологічні системи сучасності (порівняльний аналіз), 2002) [18]. Окремі аспекти кримінологічної системи щодо її поняття, властивостей, будови досліджували українські правники С. Нежурбіда [17, с. 286–293], Н. Орловська [18] та О. Джужа [16]. З урахуванням фрагментарності дослідження кримінологічної системи України, ігнорування в її структурі окремих важливих комплексів та елементів, а також не взяття до уваги інших параметрів указанного системного об'єкта це питання потребує більш поглибленого дослідження. Адже саме на підставі наукового опису, уточнення структури, пояснення внутрішньосистемних зв'язків між окремими рівнями кримінологічної системи можливо ґрунтовно дослідити комплексність у кримінології.

Матеріали та методи

Результати цього дослідження спираються на комплексну за своїм характером методологію. Це виражається у кількох її рівнях. Основу цієї розвідки становить *діалектичний метод наукового пізнання*. Особливого значення для пізнання окреслених питань набувають такі діалектичні принципи, як: багатосторонність (універсальність комплексності та її інтеграційна системна природа), сходження від одиничного до загального і навпаки (практична реалізація кримінологічної діяльності як окремого комплексу кримінологічної системи щодо злочинності загалом та її окремих проявів), сходження

від абстрактного до конкретного (співвідношення системи й комплексу, системності та комплексності), єдність теорії та практики (вираження комплексності в повноті кримінологічної доктрини та діяльності як комплексів кримінологічної системи). Діалектичний закон переходу кількісних змін у якісні дає змогу виявити евристичний потенціал комплексності в її кількісно-якісних параметрах. Крім цього, сутність комплексності розкривається через категорії діалектики: якість і кількість (розкривають зміст комплексності за кожним шаром кримінологічної системи); одиничне, особливе та загальне (демонструють застосування комплексності на різних рівнях суспільних відносин); частина і ціле (відображають системний прояв комплексності); простір і час (задають параметри кримінологічної системи, у межах якої розкривається теоретико-прикладний характер комплексності); розвиток і взаємодія (характеризують зовнішньосистемний прояв комплексності, особливо в контексті взаємовпливу наук кримінально-правового циклу).

Загальнонауковим методологічним базисом для поглибленого пізнання проблеми комплексності загалом та дослідження кримінологічної системи України, зокрема, є системний підхід. Це положення доводиться результатами експертного опитування, оскільки 81,5 % респондентів погодились із тим, що комплексність ґрунтується на загальнонауковій методології системного підходу. У перебігу дослідження виникла необхідність у застосуванні також методів системного аналізу, системно-структурного, системно-функціонального методів для розширення уявлення про будову і призначення кримінологічної системи.

Для вивчення зазначених питань застосовувались загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення, дедукції, індукції та моделювання [19, с. 39–54]. Вони допомогли в розробленні уявної пірамідоподібної моделі кримінологічної системи України, виокремленні її властивостей та вивченні за усіма її рівнями.

Результати дослідження ґрунтуються, окрім іншого, на поєднанні емпіричного та теоретичного рівнів наукового пізнання. Для обґрунтування авторських гіпотез та наукового пояснення сутності комплексності через внутрішньосистемні та зовнішньосистемні зв'язки кримінологічної системи України було застосовано метод експертних оцінок. Він був використаний під час проведення експертного опитування у змішаному форматі (спеціально розроблена Google-форма та відповідні паперові анкети). Опитування здійснювалося протягом травня–червня 2025 р. Кількість експертів – 27 осіб. Фах респондентів – провідні українські вчені у галузі наук кримінально-правового циклу. Географічні особливості опитування: респонденти представ-

ляють різні наукові осередки України, зокрема, Харків, Київ, Одесу, Львів, Дніпро, Івано-Франківськ, Ужгород.

Результати та обговорення

У філософії сутність прийнято виражати через істотні властивості предмета [20, с. 623]. Тому пізнання сутності кримінологічної системи передбачає передусім вивчення її істотних ознак. Вони визначають основний зміст подібного системного утворення. Узагальнення атрибутивних характеристик систем дає підстави для виділення таких характерних властивостей кримінологічної системи України, зокрема: цілісність, комплексність, ієрархічність, інтеракція, динамічність, складність, емерджентність, нелінійність, відкритий характер, цілеспрямованість. Розглянемо їх докладніше.

Ознака цілісності кримінологічної системи

Ця ознака кримінологічної системи має виняткове значення для розуміння обсягу й масштабів останньої. За оцінками класиків системології, цілісність посідає центральне місце у понятійному апараті системного дослідження. Головною відмінністю системного підходу є першочергова й усвідомлена орієнтація на дослідження об'єкта як цілого. Усі поняття, специфічні для системного дослідження, слугують тому, щоб із різних боків охарактеризувати й конструктивно виразити саме цілісні властивості предмета (Блауберг І. В., Юдін Е. Г. Становлення та сутність системного підходу, 1973 р.) [7]. Кримінологічна система характеризується властивістю онтологічної єдності різних її комплексів (рівнів). Існування та функціонування останніх забезпечує, з одного боку, цілісну стабільність всієї системи, а, з другого, – надає імпульс до динаміки її сталого розвитку й вдосконалення. Якісно дослідити кримінологічну систему як певний цілісний феномен означає щонайменше вивчити усі його комплекси (шари), з яких він складається, та їх взаємозв'язки.

Ознака комплексності кримінологічної системи

Однією з ключових інтегративних істотних ознак кримінологічної системи є *комплексність*. Значення останньої можна описати словами французького філософа й математика Б. Паскаля, який підкреслював: «Неможливо пізнати частини, не знаючи цілого, так само як пізнати ціле, не пізнавши окремих частин» [21, с. 78]. Недарма у літературі наголошується на тому, що системний підхід виражається в комплексному пізнанні об'єкта [22, с. 88]. У нашому випадку таким об'єктом є кримінологічна система, що має багаторівневий та багатоелементний характер. Саме через ознаку комплексності можна охарактеризувати та уточнити такі параметри кримінологічної системи, як: а) повнота; б) внутрішній зміст; в) кількість елементів; г) якість;

д) структурованість. При цьому обстоюється позиція щодо недоречності отождоження системної ознаки комплексності з властивістю системи у вигляді множинності елементів (багатоелементності). Адже остання відбиває лише окремий (кількісний) бік комплексності.

Через ознаку комплексності можна пізнати структуру кримінологічної системи та особливості її будови. Відповідно до усталеного погляду на кримінологічну систему вона складається з таких елементів, як кримінологічний світогляд, який іноді називається теорією, кримінологічне законодавство й кримінологічна практика [16]. В окремих випадках до такої системи включається державна політика у сфері запобігання злочинності [18] та кримінологічна безпека [17]. Якщо політика як елемент цієї системи заперечень не викликає, то виникає великий сумнів обґрунтованості включення останнього елементу. Є думка, що стан безпеки фактично є результатом функціонування кримінологічної системи внаслідок тісної взаємодії усіх її комплексів. Тому у цьому випадку порушена логіка побудови кримінологічної системи, коли її засоби (елементи) підміняються їх результатом (належний рівень безпеки).

Погоджуючись у цілому із запропонованою вище структурою кримінологічної системи, все ж таки представлені комплекси хоча й утворюють її ядро, однак при цьому ними не обмежуються. Для повного розкриття прикладного потенціалу цієї системи й досягнення її мети вона має бути розширена включенням інших, не менш важливих, компонентів. Їх урахування стане умовою для забезпечення повноти і цілісності кримінологічної системи, які зрештою є вимогою комплексності представленого системного об'єкта.

Можна запропонувати структуру кримінологічної системи України, що включає такі комплекси (рівні): а) кримінологічна доктрина; б) кримінологічне законодавство; в) кримінологічна політика; г) кримінологічний світогляд (правосвідомість й правова культура) громадян; д) кримінологія як навчальна дисципліна; е) кримінологічна діяльність (практика запобігання та прогнозування злочинності, а також стратегування, програмування й планування запобіжних заходів). Більшість (56 %) опитаних експертів вказали саме на таку структуру кримінологічної системи України.

Інтерпретування комплексності як однієї з істотних ознак кримінологічної системи розкриває лише загальну її сутність, тобто уточнює характеристику комплексності в її широкому (внутрішньосистемному) розумінні.

Ознака ієрархічності кримінологічної системи та її структура

Ієрархічність такого системного утворення демонструє значущість його окремих комплексів для існування, функціонування, розвитку й здатності

досягти поставленої мети системи. Зрозуміло, що ієрархія (послідовність, підпорядкованість) її комплексів має суб'єктивний характер і побудована, виходячи із авторського розуміння значущості відповідних комплексів. В основі умовної піраміди кримінологічної системи перебуває комплекс кримінологічної доктрини. Вона утворена теорією кримінологічної науки, головними ідеями, положеннями науки про злочинність, концептуальним баченням учених-кримінологів та інших суб'єктів щодо напрямів подальшого прирощення кримінологічного знання та удосконалення кримінологічної матерії. Фактично саме завдяки кримінологічній доктрині можливе успішне функціонування решти комплексів кримінологічної системи.

О. Джужа додає, що кримінологічна теорія відбиває систему поглядів, ідей, уявлень щодо криміногенного комплексу причин й умов злочинності, основних напрямів запобігання їй. Науковим підґрунтям кримінологічної теорії є узагальнені результати теоретичних і практичних досліджень, присвячених аналізу об'єктивних закономірностей злочинності, характеристики особи злочинця та потерпілого, основних напрямів запобігання злочинності [16].

Кримінологія вивчає не право і законодавство, а діяльність людей та соціальних спільнот [23, с. 14]. При цьому кримінологічне законодавство є окремим комплексом кримінологічної системи. Він динамічний і непостійний за своїм характером, розвивається на підставі втілення доктринальних напрацювань учених-кримінологів. Кримінологічне законодавство відіграє важливу роль для іншого комплексу у вигляді кримінологічної діяльності, оскільки практика запобігання злочинності спирається і запроваджується, у тому числі, з урахуванням норм законодавства, яке стосується стратегії і тактики запобігання окремим видам кримінальних правопорушень.

Наступний рівень кримінологічної системи у вигляді кримінологічної політики дуже тісно пов'язаний і нормативно залежить від попереднього комплексу. Під кримінологічною політикою прийнято розуміти складову державної політики у сфері боротьби зі злочинністю щодо розробки та впровадження комплексу спеціальних політико-правових, соціально-економічних, законодавчих та управлінських заходів, спрямованих на виявлення і ліквідацію причин та умов злочинності з метою зменшення її рівня й досягнення позитивних кількісно-якісних змін. Вона має реалізовуватись комплексно як щодо всієї злочинності, так й щодо її окремих проявів [24, с. 303, 304].

Окреме місце у структурі кримінологічної системи посідає комплекс кримінологічного світогляду. Однак його пропонується розуміти не у значенні кримінологічної теорії, як вважають окремі науковці [18], а саме в контексті

правосвідомості й правової культури громадян. Останні виступають дуже потужними регуляторами людської поведінки. Саме від суб'єктивного сприйняття громадянами їх обов'язку, закріпленого у ст. 68 Конституції України (кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [25]), у тому числі заборон, закріплених у Кримінальному кодексі України, та налаштованості їх неухильного дотримання загалом залежить рівень злочинності у державі та загальний стан законності. Насправді «людський» фактор перебуває в основі вчинення більшості кримінальних правопорушень, оскільки саме від конкретної особи залежить факт порушення нею кримінально-правових, як й інших, заборон. Ось чому комплекс кримінологічного світогляду громадян є дуже важливим у системі запобігання злочинності у цілому.

Кримінологія як навчальна дисципліна є невід'ємним і специфічним комплексом кримінологічної системи. Цей рівень охоплює комплекс знань щодо злочинності, закономірностей її виникнення, функціонування та її запобігання [26, с. 21]. Загальновідомо, що система кримінології як навчальної дисципліни складається із Загальної та Особливої частин. Загальна частина включає комплекс таких елементів, як: історія, методологія, методика кримінологічних досліджень, злочинність та її показники, латентність, географія, соціальні наслідки злочинності, особа злочинця, жертва злочинів, фонові для злочинності явища, детермінація й запобігання злочинності. Особлива частина навчальної дисципліни кримінології спрямована на вивчення кримінологічної характеристики, детермінації та запобігання окремим видам злочинності й групам кримінальних правопорушень.

Кримінологія як навчальна дисципліна набуває актуальності й особливої соціальної значущості з огляду на її розгляд як способу поширення кримінологічних знань, умінь і навичок здійснення кримінологічних досліджень. Не треба недооцінювати суспільної важливості кримінології, оскільки:

- 1) кримінологічні знання необхідні майбутнім юристам (суддям, прокурорам, адвокатам, слідчим й оперативним працівникам Національної поліції та інших правоохоронних органів);
- 2) кримінологія популяризує застосування «м'якої сили» при запобіганні злочинності, навчає мистецтву використання широких можливостей соціальної політики при профілактиці багатьох правопорушень;
- 3) саме кримінологічне знання наразі перебуває у світовому науковому й управлінському тренді внаслідок пріоритетів державної політики запобігання злочинності. Це пояснюється частковою кризою покарання,

спрямованістю на його гуманізацію через усвідомлення неможливості ефективного запобігання злочинності переважно кримінально-правовими засобами;

- 4) європейський вибір України, для якого є характерними демократичні несилові, частково асиметричні напрями кримінологічної політики, сам собою зумовлює підвищену затребуваність у кримінологічних (некаральних) новітніх розробках запобігання злочинності;
- 5) кримінологія є «сигнальною» галуззю знань, де аналіз комплексу окремих соціальних індикаторів здатний сформулювати загальне уявлення про: ступінь демократичних свобод у державі; рівень реального захисту конституційних прав громадян; ефективність діяльності правоохоронних органів; поширення корупції; правовий характер суспільних відносин на масовому рівні суспільно-правової взаємодії та багато ін.

На цей час негативною з усіх боків визнається тенденція згортання в Україні кримінології як навчальної дисципліни, яка традиційно викладалась у закладах вищої освіти юридичного профілю. Це передбачає не лише закриття кафедр кримінології, іноді разом із кафедрами кримінально-виконавчого права, а й звільнення висококласних фахівців, які здатні ділитись своїми знаннями з майбутніми юристами і правниками. Кримінологія як навчальна дисципліна відіграє в кримінологічній системі істотну роль. Вона є своєрідним з'єднувальним елементом (містком) між кримінологічною теорією і практикою, де кримінологічні ідеї та розробки втілюються у життя.

На вершині кримінологічної системи перебуває кримінологічна діяльність. Її прийнято поділяти на теоретичну й практичну [27, с. 337–340; 28, с. 12]. Однак у своїй більшості кримінологічна діяльність зводиться саме до практики перешкоджання кримінальним та іншим правопорушенням у той чи інший спосіб на відповідних рівнях суспільних відносин. Кримінологічна діяльність включає також прогнозування злочинності, а також стратегування, програмування й планування заходів її запобігання.

Ознака інтеракції кримінологічної системи

Цю ознаку іноді називають духом системи [29]. Термін «інтеракція» застосовувався раніше у кримінологічних дослідженнях, зокрема щодо опису взаємодії між злочинцем та жертвою [30]. Його тлумачення означає повсякденну взаємодію людей. Під соціальною інтеракцією розуміється процес взаємообумовленого впливу індивідів, соціальних груп і систем один на одного [31]. Фактично інтеракція зводиться до внутрішньосистемної взаємодії перелічених вище комплексів кримінологічної системи. Така взаємодія результує взаємозалежність різних комплексів між собою.

У спеціальній літературі зазначається про те, що системні зв'язки бувають двох видів: координаційні та субкоординаційні. Перші мають місце у межах однієї підсистеми, тобто між її елементами, а другі – між різними рівнями (комплексами) системи [32]. Існує думка, що для опису останнього виду зв'язків більше підходить не субкоординаційний їх характер, а субординаційний (від лат. *subordināre* – підпорядковувати).

Від розвитку теорії кримінологічної науки залежить не лише кримінологічне законодавство і засади політики у цій сфері, а й, головним чином, кримінологічна діяльність. Рівні кримінологічного законодавства й політики аналогічно мають потужний міжкомплексний (субординаційний) зв'язок. Це виражається у тому, що, з одного боку, кримінологічна політика формується та реалізується на підставі відповідних норм кримінологічного законодавства. З другого боку, певні нормативно-правові акти у сфері некарального впливу на злочинність приймаються з урахуванням політичної волі й державного стратегічного бачення щодо цілей і засобів запобігання злочинності.

Кримінологічна діяльність має внутрішньосистемний (міжкомплексний) зв'язок, а тому залежна від кримінологічної теорії, оскільки практика ґрунтується на ідеях і результатах кримінологічних досліджень. Кримінологічна діяльність в обов'язковому порядку спирається на законодавство у сфері запобігання злочинності, включаючи кримінологічне законодавство. В іншому разі робота правоохоронних органів не відповідатиме принципу законності. Ця діяльність реалізується на загальних засадах, сформованих у результаті спланованої державної політики щодо основних шляхів некарального впливу на злочинність. Ефективність роботи правоохоронних органів корелює з рівнем правосвідомості та правової культури громадян. Адже від цього залежить не лише загальний рівень злочинності, а й потенційний обсяг правоохоронної діяльності. Нарешті успіх досудового розслідування кримінальних правопорушень та їх профілактика залежать від якості підготовки юридичних кадрів та засвоєння ними асів і правової, і кримінологічної науки. Так у загальних рисах виглядає внутрішньосистемний зв'язок між комплексами кримінологічної системи.

Потрібно вказати на комплементарний характер усіх комплексів кримінологічної системи, а так само взаємодоповнювальний зв'язок між окремими елементами в межах певних комплексів. Адже, наприклад, неможливо якісно дослідити проблему запобігання злочинності без обізнаності про її стан, характер, тенденції відтворення, без розуміння характеристик типового кримінологічного портрету особи злочинця, детермінантів, віктимної поведінки жертв та ін. Тобто вивчення одного боку кримінологічного знання компле-

ментарно зумовлює потребу урахування актуальної інформації про інші аспекти наукової матерії. У цьому і виявляється системний підхід кримінологічного пізнання на усіх комплексах (рівнях) кримінологічної системи.

Специфіка інтеракції усередині кримінологічної системи полягає у тому, що сила взаємодії буде найбільшою між елементами окремого комплексу. Ще меншою – між складовими, які належать до різних рівнів кримінологічної системи. І ще менш вираженим такий зв'язок матиме місце між кримінологічною та іншими системами, наприклад, системами наук кримінально-правового циклу, а тим більше, із загальною соціальною системою України або глобальною кримінологічною чи міжнародною соціальною системами.

Деякі внутрішньо- й зовнішньосистемні зв'язки кримінологічної системи важко пояснити, а про окремі із них дослідники можуть навіть не здогадуватись, що не відміняє їх існування. Це у будь-якому разі потребує відповідного наукового аналізу та кримінологічного опису окремих комплексів, їх елементів та зв'язків між ними в межах кримінологічної системи.

Ознака динамічності кримінологічної системи

Вона виявляється в тому, що це системне утворення перебуває не у статичності, а у постійному русі. Подібний системний об'єкт прагне до розвитку та самоудосконалення. Динамічність означає непостійність, нестабільність, безперервність, пластичність кримінологічної системи та її комплексів. Причому динамічність не завжди пов'язується із позитивними системними змінами. Вони можуть мати й негативне забарвлення. Це є показником певної деградації, розбалансування відповідних комплексів, що вказує на наявність системних проблем.

Динамічність можна продемонструвати на прикладі комплексів кримінологічної теорії, законодавства та діяльності. Зокрема, підтвердженням перманентного розвитку теоретичних напрацювань є результати багатьох кримінологічних досліджень фундаментального й прикладного штибу, прирощення наукових знань, поява нових ідей нерепресивного запобігання злочинності. Наочним прикладом динамізму кримінологічної доктрини є поява нових або по-новому переосмислених понять і наукових категорій. Останніми роками у кримінологічній літературі можна зустріти такі терміни, як: «мобінг», «булінг», «хакерство», «сталкінг», «телефонний тероризм», «ухилянство», «бусифікація» та багато ін. За цими словами криються конкретні негативні соціальні явища, характерні українському суспільству для певного періоду його існування. Вони фактично сигналізують про системні перетворення соціальної системи України, що не може не відбитися на розвитку й кримінологічної системи, і комплексу кримінологічної доктрини.

Для удосконалення кримінологічної системи суб'єкти формування кримінологічної політики вимушені вчасно реагувати на подібні зміни й доповнювати чинне кримінологічне та інше законодавство. Динамічність властива передусім і кримінологічній діяльності. Практика запобігання злочинності, як і кримінальний світ, не стоїть на місці. Вона вимушена реагувати на соціальні трансформації та зміни кількісних і якісних показників злочинності. Арсенал профілактичних можливостей правоохоронних органів постійно оновлюється іншими методами роботи, підходами у патрулюванні вулиць, затриманні правопорушників, розшуку злочинців і викраденого майна, посиленні технічних спроможностей підрозділів Національної поліції та багато ін.

Ознака складності кримінологічної системи

Ця властивість виражає внутрішню будову цього утворення. Традиційно до складних систем відносять колонії комах, нейронні та імунні системи, економіку, Інтернет [33], космос, великі держави у вигляді імперій тощо. Попри відмінне розуміння дослідниками системного підходу усі вони сходяться на тому, що системні об'єкти об'єднує складність [17, с. 281]. Складність можна розуміти з кількісного та якісного боків. Звідси чим більшою буде кількість елементів у структурі комплексів (рівнів) та емерджентний характер взаємозв'язків між ними, тим більш складною буде кримінологічна система. Подібний підхід є поширеним серед фахівців у цій сфері [34].

Результати останніх досліджень складності на прикладі систем і складних мереж у біології, хімії, техніці, епідеміології, робототехніці, економіці, соціології, неврології [35] дають підстави для формування судження про те, що коли ми говоримо про комплексність у науці й у кримінології, ми говоримо про складність. І навпаки: коли йдеться про складність, то передусім мається на увазі комплексність у її кількісних та якісних проявах.

Складною може бути не лише система, а й її окремі складові [36], у нашому випадку комплекси. Кримінологічна система загалом, а також сама злочинність та система її запобігання за усіма атрибутами є складними системними об'єктами. Це виражається у тому, що кожного року в Україні вчиняються мільйони правопорушень (з урахуванням їх латентної частини), злочинність зумовлюється сотнями різних за своєї етіологією кримінологічних детермінантів, кримінальна протиправність поширена у сотнях сфер і галузей, до злочинності залучено велику чисельність правопорушників, а сама структура системи запобігання указує на її складний і багатошаровий характер.

Ступінь складності системи корелює з обсягом комплексності її окремих рівнів. Чим більше їх включає система й чим більше елементів міститься на кожному рівні, тим, відповідно, більш складною, різноманітною і, головне,

ресурсно витратною є така система. Її ефективність може досягатись до певних меж й кількості елементів комплексів. Штучна роздутість, недоречне розширення обсягу системи здатне результувати її малоефективність, непродуктивність, ускладнення внутрішніх й зовнішніх системних зв'язків. Звідси про ефективність практики запобігання правопорушенням можна говорити тоді, коли вона включає оптимальну кількість запобіжних заходів. За умови елементного переважання комплексу кримінологічної діяльності остання буде нерезультативною та економічно нерентабельною, оскільки витрати на утримання цього комплексу кримінологічної системи будуть більшими за обсяг шкоди, якій вдалося запобігти. До речі, в Україні є відповідні наочні приклади. Зокрема, у 2017 р. було ліквідовано органи податкової міліції. Це сталося після того, як було встановлено, що розмір фінансування цього правоохоронного органу було більшим, ніж розмір повернутих до Державного бюджету податків.

Наступні дві істотних ознаки (*емерджентність* й *нелінійність*) кримінологічної системи зумовлені її складним характером і структурою. Уперше на емерджентну властивість системи указав Арістотель, зазначивши, що ціле є більшим за сукупність його окремих частин [37]. Цю ідею продовжив американський фізик, лауреат Нобелівської премії (1977) та відомий фахівець у галузі теорії складності, Ф. Андерсон, уточнивши, що «більше означає інше» [38]. У розрізі проблеми складності це положення вказує на те, що поява нових елементів чи комплексів системи не просто збільшує її обсяг, а змінює її якість, перетворює систему на щось нове й більш досконале. Протягом останніх кількох десятиліть теорія емерджентності значно розвинулась. Окремі науковці почали під нею розуміти не лише невід'ємну властивість системи, а й трактувати її як концепцію, закон, функцію, стратегію, потенціал і навіть «революцію» [39].

Ознака емерджентності кримінологічної системи

Ця системна властивість зумовлена тісною інтеракцією (взаємодією) різних її складових у межах окремих комплексів, а також є поясненням перетворення кількості на якість. Цей діалектичний закон може яскраво проявитись у випадку цілеспрямованого суб'єктного і змістовного (діяльнісного) впливу на попередньо визначений криміногенний об'єкт, коли сукупний (навіть незначний) запобіжний вплив здатний забезпечити очікуваний, а в окремих випадках і неочікуваний, позитивний запобіжний ефект. Унаслідок емерджентної взаємодії різних елементів кримінологічної системи остання здатна до еволюції шляхом зміни своєї форми та обсягу, а також збільшення кумулятивного результату – ефективності кримінологічної системи.

Яскравим прикладом емерджентності у кримінологічній системі є комплекс детермінації злочинності, коли поєднання деяких криміногенних чинників здатне призвести до непрогнозованих негативних соціальних наслідків. Вони у підсумку можуть викликати вибух злочинності або певну криміногенну хаотизацію суспільства під впливом революційних подій, військових дій чи техногенної катастрофи.

Кримінологічна діяльність як окремий комплекс кримінологічної системи аналогічно може мати емерджентний характер. Непередбачуваність прояву окремих елементів кримінологічних комплексів може мати не лише негативне забарвлення, як це було продемонстровано на прикладі детермінаційних зв'язків. Емерджентність може мати і позитивний характер, коли поєднання, на перший погляд, несуттєвих заходів здатне призвести до заздалегідь непрогнозованого позитивного результату. Як каже з цього приводу професор Д. Сновден, відомий експерт зі складності, великі ефекти починаються з маленьких кроків [40]. У цьому зв'язку слід наголосити, що не варто ігнорувати для застосування окремі запобіжні заходи і дії певних суб'єктів для перешкоджання правопорушенням.

У системі запобігання злочинності, за великим рахунком, немає головних і другорядних заходів. Усі вони є основними. Дотримання саме такого комплексного підходу здатне забезпечити неочікуваний позитивний емерджентний ефект. Він з'являється внаслідок поєднання або зміни інтенсивності впровадження певних, навіть частково традиційних, запобіжних заходів. При цьому емерджентність може пов'язуватись як із територіальними, часовими, суб'єктними, так й іншими параметрами запобіжних заходів.

Ознака нелінійності кримінологічної системи

За словами класиків системного підходу, складність нелінійних систем виявляється в тому, що вони, віддалившись від рівноваги й прямуючи до точки біфуркації, досягають свого порогового стану між порядком і хаосом, а згодом, пройшовши указану точку, набувають нового стану, зумовленому можливістю чергової самоорганізації як цілісного об'єкта (Уйомов А. І. Системний підхід та загальна теорія систем, 1978) [41, с. 245].

Достатньо докладно нелінійність описали О. Литвинов і Ю. Орлов, зазначивши, що: це є ознакою постмодерну; нелінійне мислення поступово приходить на заміну лінійному ланцюжку міркувань на кшталт геометрії Евкліда; особливістю нелінійних моделей мислення, на яку варто звернути увагу в кримінології, є супердетермінація цілісності, що є конфігурацією своїх елементів і комплексів, причому кожен із них спричиняє свій вплив на ціле (елемент залежить і виражає ціле, а ціле – свої елементи); простежується

рефлексія часоплину сучасного світу у кримінологічно значущих категоріях й аналізі запобігання злочинності як нелінійної системи, що відтворюється за власними специфічними закономірностями; останнім часом усе більше кажуть не лише про системно-структурні закономірності функціонування запобігання злочинності, а про те, що тут наявні синергетичні зв'язки, що зумовлюють появу нелінійних взаємозалежностей; нелінійні системи розвиваються стрибкоподібно, що створює певні труднощі у прогнозі їх поведінки? та ін. [41, с. 7, 13, 20, 26, 47, 244, 248].

Сучасні західні вчені також наголошують на необхідності перегляду й навіть ревізії усталених та помилкових суджень щодо спроможностей пояснення злочинності з використанням лінійного підходу. Підкреслюється методологічна продуктивність науки про складні системи та потреба у нелінійному аналізі при вивченні кримінальної протиправності [42]. У зв'язку із цим буде справедливою думка про те, що класична лінійна мисленнева, доктринальна й прикладна шаблонність не лише не відповідає останнім науковим тенденціям. Вона заважає соціальній практиці, у тому числі при застосуванні нестандартних асиметричних підходів щодо запобігання злочинності. Тісна інтеракція складносистемних властивостей нелінійності та емерджентності має братись до уваги суб'єктами формування кримінологічної політики та здійснення кримінологічної діяльності.

Ознака відкритого характеру кримінологічної системи

Відкритість системи злочинності, яка взаємодіє із кримінологічною системою, підтримується тими українськими вченими-кримінологами, які визнають її системним утворенням [9, с. 82; 43]. Хоча мають місце й протилежні позиції щодо закритого характеру злочинності як системи у контексті взаємодії її структур [23, с. 104].

Проявом відкритого характеру кримінологічної системи є, окрім іншого, нормотворчість та правозастосування щодо обміну інформацією із зовнішнім середовищем, яким є соціум, де застосовується кримінологічне законодавство та реалізується діяльність щодо запобігання злочинності. Відкрита природа кримінологічної системи дозволяє їй вбирати й ураховувати результати теоретичних розробок західних кримінологів, доповнювати кримінологічне законодавство України нормами про запобігання злочинності, які існують в країнах-членах ЄС, упроваджувати у нашій державі запобіжні механізми, що довели свою ефективність за кордоном.

Відкритість кримінологічної системи зумовлюється також впливом на неї глобальної та національної систем і тих політичних, економічних, інформаційних, культурних та інших процесів, що відбуваються у світі та в Україні.

Крім цього, розвиток кримінологічної системи залежить так чи інакше від стану системи наук кримінально-правового блоку, особливо науки кримінального права. Тому у цьому розумінні кримінологічна система має усі атрибути саме складного системного об'єкту, відкритий характер якого дозволяє йому: а) еволюціонувати; б) розвиватись як певна цілісність; в) удосконалюватись за своїми окремими комплексами шляхом розширення їх повноти, наповнення новими елементами, підвищення якості їх змісту, зміни структурованості й трансформації параметрів складності.

Ознака цілеспрямованості кримінологічної системи

Відповідно до найбільш прогресивного функціонально-цілеспрямованого підходу [9, с. 9–12] щодо розуміння систем у сучасній системології під ними розуміють сукупність елементів, зв'язків між ними, а також ціль їх існування [44]. Остання обґрунтовано називається системоутворюючою ознакою системи [45, с. 9]. Виходячи із такого трактування, будь-яка система має власну мету, тобто те, на що вона спрямована та заради чого функціонують її комплекси та елементи. Мета кримінологічної системи виконує роль своєрідного коду, оскільки в ньому міститься головний соціальний сенс й функціональне призначення такого системного утворення.

На думку спеціалістів у сфері складних систем, вирішення певної проблеми у розумінні комплексності означає, що спочатку необхідно сфокусуватись на поставленій меті, а вже потім підбирати засоби її досягнення. Без налаштування людей, їх диспозиційного стану неможливо вирішити будь-яку проблему – це аксіома теорії складності. Треба починати з маленьких дій і впливів, які згодом сформулюють загальний позитивний ефект у досягненні поставленої мети [40].

Раніше вже були спроби визначення мети системи, зокрема запобігання злочинності, яка є невід'ємною складовою кримінологічної системи загалом. Мета такої системи зводиться до положення ч. 2 ст. 3 Конституції України, де указано, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [25; 46].

Подібна мета є дещо неконкретизованою. Вона може виражатись, у тому числі, через засоби, якими оперує не лише кримінологічна, а й кримінально-правова система. Тому мета кримінологічної системи має відбивати її природу, а також характер її комплексів та елементів. Специфіка функціонування останніх пов'язується із забезпеченням прав і свобод людини шляхом вироблення та реалізації саме нерепресивного (проактивного) впливу на злочинність. Цей момент є принциповим для опису змісту та цілеспрямованості такого системного об'єкту. Акцентуація уваги на некаральному

характері функціонування кримінологічної системи якісно відрізняє її від кримінально-правової системи України. З урахуванням вищевикладеного мета кримінологічної системи полягає у захисті конституційних прав і свобод людини та громадянина шляхом некарального впливу на злочинність та зменшення її негативних соціальних наслідків.

Поняття кримінологічної системи

Поняття, будучи мінімально логічною формою уявлення про певний предмет, об'єктивується саме в дефініціях. Останні зазвичай закріплюються в чинному законодавстві, перетворюючись на правові дефініції [47]. У нашому випадку поняття кримінологічної системи у чинному законодавстві не закріплено, а тому воно існує на рівні теоретичного осмислення цієї наукової системоутворюючої конструкції, що має важливе значення й для практики запобігання злочинності в Україні.

Низка дослідників (О. Ведернікова, Н. Орловська, О. Джужа) вже намагались надати схожі визначення поняття кримінологічної системи. Під нею вони розуміють сукупність структурно обумовлених і функціонально взаємопов'язаних елементів, що визначають теоретичне забезпечення, нормативне регулювання та практичну організацію системи запобігання злочинам [18; 16]. Очевидно, що це поняття включає обмежене коло комплексів кримінологічної системи у виді лише кримінологічної теорії, законодавства й практики, а також не відбиває низку характерних властивостей такої системи. Є переконання, що кримінологічна система включає й низку інших важливих складових, з урахуванням яких і має визначатись це поняття. Більше того, слід погодитись із В. Оболенцевим у тому, що найбільш раціональним тлумаченням поняття системи, у тому числі кримінологічної, є через його практичну доцільність [46]. Це пояснюється тим, що саме закріплення у дефініції цього поняття цілеспрямованого характеру об'єкту, який визначається, дозволяє більш чітко усвідомити його соціальну користь.

Більш предметний опис такого системного утворення можна здійснити за допомогою широкого та вузького визначення дефініції його поняття. У широкому значенні під кримінологічною системою пропонується розуміти системний об'єкт, функціонування якого спрямоване на формування та реалізацію непересивного впливу на злочинність.

При вузькому трактуванні кримінологічна система України – *це цілісний відкритий системний механізм, утворений комплексами кримінологічної доктрини, законодавства, політики, світогляду, кримінології як навчальної дисципліни, кримінологічної діяльності, що перебувають у певному підпорядкуванні, прагнуть до постійного розвитку, складність функціонування*

яких зумовлена їх багатoeлементним характером й внутрішньосистемною взаємодією, що результує емерджентну й нелінійну природу, призначенням якого є захист конституційних прав і свобод людини та громадянина шляхом некарального впливу на злочинність та зменшення її негативних соціальних наслідків у нашій державі.

Жодна наукова модель чи соціальна система не можуть бути абсолютно істинними. Звідси кримінологічна система України придатна до усвідомлення лише її загальної структури, з розумінням тільки її основних комплексів, можливістю опису і наукового пояснення генеральних соціальних внутрішньосистемних зв'язків у межах такого системного об'єкту.

Висновки

Пізнання низки істотних ознак, визначення поняття та опис будови кримінологічної системи України дають підстави для формулювання таких суджень:

- 1) проблема комплексності у правовій науці загалом й кримінології зокрема нині досліджена фрагментарно;
- 2) класично-архаїчне розуміння комплексності виключно як міждисциплінарного характеру наукових розвідок не сприяє повноті кримінологічних досліджень;
- 3) кримінологічна система України – спеціальний системний об'єкт, що дає змогу усвідомити сутність комплексності у всіх її зовнішньо- та внутрішньосистемних проявах;
- 4) істотними ознаками кримінологічної системи є: цілісність, комплексність, ієрархічність, інтеракція, динамічність, складність, емерджентність, нелінійність, відкритий характер, цілеспрямованість;
- 5) під кримінологічною системою України пропонується розуміти цілісний відкритий системний механізм, утворений низкою комплексів, що перебувають у певному підпорядкуванні, прагнуть до постійного розвитку, складність функціонування яких зумовлена їх багатoeлементним характером й внутрішньосистемною взаємодією, що результує емерджентну й нелінійну природу, призначенням якого є захист конституційних прав і свобод людини та громадянина шляхом некарального впливу на злочинність та зменшення її негативних соціальних наслідків;
- 6) структура кримінологічної системи України включає такі комплекси, як: кримінологічна доктрина, кримінологічне законодавство, кримінологічна політика, кримінологічний світогляд, кримінологія як навчальна дисципліна, кримінологічна діяльність;

7) значення кримінологічної системи України полягає у тому, що:

- актуалізується необхідність розширення застосування методології системного підходу в кримінологічній теорії та практиці;
- викристалізовується «новий» напрям розвитку кримінологічної матерії у виді кримінології систем або системної кримінології;
- в її кордонах цілісно й у тісному взаємозв'язку функціонують усі її комплекси, спрямовані на досягнення шляхетної мети, здатної закласти надійний фундамент для сталого соціального проєвропейського розвитку нашої держави;
- саме системний розгляд кримінологічної матерії у сукупності її окремих комплексів дозволяє досягнути усі сильні та уразливі ділянки системи запобігання злочинності в Україні;
- відкриваються перспективи в оцінці ступеня взаємозв'язку кримінологічної системи з іншими системами наук кримінально-правового циклу;
- виникає можливість на системних засадах порівняти вітчизняну кримінологічну теорію, національне кримінологічне законодавство й основні підходи запобігання злочинності в Україні з аналогічними складовими кримінологічних систем розвинених країн світу для приведення їх у нашої державі до кращих світових стандартів;
- системні властивості такого об'єкта мають далекосяжні наукові наслідки через можливість збільшення кримінологічної системи до обсягів глобальної соціальної системи або зменшення до рівня участі конкретної особи у справі запобігання окремому протиправному прояву;

8) перспективи подальшого пізнання проблеми комплексності у кримінології пов'язуються із необхідністю звернення уваги на такі питання, як: визначення основних параметрів кримінологічної системи України (природа походження, види потоків її енергії, функції, час і простір, переваги і недоліки); поглиблення знання про сутність комплексності в її зовнішньосистемному та внутрішньосистемному вираженнях; здійснення співвідношення комплексності та системності; розкриття змісту комплексності через системний аналіз окремих комплексів кримінологічної системи тощо.

Список використаних джерел

- [1] Hawking S. W. Unified Theory Is Getting Closer, Hawking Predicts. *San Jose Mercury News*. 2000. January 23. P. 29A. URL: <https://home.iitk.ac.in/~osegu/External%20Links.html> (last accessed: 10.10.2025).
- [2] Beesley J. Organised Chaos: Bringing Complexity to Criminology and the Study of Organised Crime, Terrorism and the Crime-Terror Nexus : a thesis ... Doctor of

- Philosophy. 2017. 324 p. URL: https://www.academia.edu/34289657/Organised_Chaos_Bringing_Complexity_to_Criminology_and_the_Study_of_Organised_Crime_Terrorism_and_the_Crime_Terror_Nexus (last accessed: 10.10.2025).
- [3] Pycroft A. Consciousness in rather than of: Advancing modest claims for the development of phenomenologically informed approaches to complexity theory in criminology. *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*. 2018. Vol. 10. P. 1-20. URL: <http://www.jtpcrim.org/FEB2018/Pycroft.pdf> (last accessed: 10.10.2025).
- [4] Santa Fe Institute. URL: <https://santafe.edu/about/overview> (last accessed: 11.10.2025).
- [5] Інститут Санта-Фе. URL: <https://surl.li/hgphmp> (дата звернення: 11.10.2025).
- [6] New England Complex Systems Institute. URL: <https://necsi.edu/about> (last accessed: 11.10.2025).
- [7] Семенюк О. Г. Комплексний підхід як методологічна основа дослідження проблем забезпечення охорони державної таємниці. *Інформація і право*. 2017. № 2(21). С. 116–123. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.2\(21\).273061](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.2(21).273061).
- [8] Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1996. 23 с.
- [9] Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу злочинності та процесів віктимізації в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2016. 116 с.
- [10] Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу системи держави України : монографія. Харків : Право, 2018. 98 с.
- [11] Оболенцев В. Ф. Системний аналіз та моделювання системи запобігання злочинності в Україні : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 192 с.
- [12] Jacobs J. The Death and Life of Great American Cities. New York : Random House, 1961. 474 p.
- [13] Jeffery C. R. Criminology: An Interdisciplinary Approach. New Jersey : Prentice Hall, 1990. 482 p.
- [14] Applying Complexity Theory: Whole Systems Approaches to Criminal Justice and Social Work / Ed. by A. Pycroft, C. Bartollas. 1st ed. Bristol University Press, 2014. 328 p.
- [15] Farrall S. Building Complex Temporal Explanations of Crime: History, Institutions and Agency (Critical Criminological Perspectives). 1st ed. Palgrave Macmillan, 2021. 179 p.
- [16] Джу́жа О. М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. Вип. 24. № 1. С. 7–12. <https://doi.org/10.33270/01191101.7>.
- [17] Нежурбіда С. Етіологія злочину: теорії, аналіз, результат : монографія. Чернівці : Друк Арт, 2013. 432 с.
- [18] Орловська Н. А. Актуальні проблеми кримінологічної системи України. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Право. 2013. № 2(8). С. 1–11. URL: <https://lj.ua.edu.ua/articles/2013/n2/13onaksu.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).
- [19] Формула якісного правового дослідження : навч. посіб. / Д. П. Євтеєва, В. С. Батиргарєєва, А. В. Лапкін; за ред. В. С. Батиргарєєвої. Харків : Майдан, 2024. 110 с.
- [20] Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди ; редкол.: В. І. Шинкарук (голова) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
- [21] Паскаль Б. Думки / пер. з фр. Київ : Дух і Літера, 2009. 704 с.
- [22] Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навч. посіб. Київ : Слово, 2004. 240 с.

- [23] Тимошенко В. І., Шакун В. І. Теоретичні основи кримінології : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 240 с.
- [24] Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова) та ін. Харків : Факт, 2021. Т. 2 : М–Я. 870 с.
- [25] Конституція України : офіц. текст від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
- [26] Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
- [27] Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. / редкол.: В. В. Сокурєнко (голова) та ін. Харків : Факт, 2021. Т. 1: А–Л. 853 с.
- [28] Кримінологічні теорії, емпіричні дослідження та превентивні практики : навч.-метод. посіб. / В. М. Дрьомін, Л. І. Аркуша, Т. В. Мельничук та ін. ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2024. 104 с.
- [29] Ковальов О. П. Геосвіт: природа складності і комплексності. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Географія*. 2011. Т. 24(63), № 2. Ч. 1. С. 34–39.
- [30] Джу́жа А. О. Інтеракція (взаємодія) між злочинцем і жертвою злочину. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4. С. 137–142. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/issue/view/26/26> (дата звернення: 11.10.2025).
- [31] Інтеракція. Словник *UA* – портал української мови та культури. URL: <https://slovnnyk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 15.10.2025).
- [32] Оболенцев В. Ф. Предметна форма опису системи запобігання злочинності (морфологічний аналіз). *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 218–225. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.70998>.
- [33] Complexity Science. URL: <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/complexity-science> (last accessed: 16.10.2025).
- [34] Jensen H. J. Complexity Science: The Study of Emergence. Cambridge University Press, 2023. 458 p.
- [35] Complexity Science: An Introduction / Ed. by M. Peletier, R. A. van Santen, E. Steur. Singapore: World Scientific Publishing, 2019. 428 p.
- [36] Complex system. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Complex_system#Notable_scholars (last accessed: 15.10.2025).
- [37] Арістотель. Метафізика / пер. з давньогрец., передмова і прим. О. А. Юдіна. Харків : Фоліо, 2020. 300 с.
- [38] Anderson P. W. More Is Different: Broken symmetry and the nature of the hierarchical structure of science. *Science*. 1972. Vol. 177, No. 4047. P. 393–396. <https://doi.org/10.1126/science.177.4047.393>.
- [39] Гурочкіна В. В. Емерджентність – феномен складних економічних систем. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. № 6, Т. 1. С. 60–68. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-276-6-63-71>.
- [40] Як керувати складністю? – розповідає відомий професор Дейв Сновден. URL: <https://ac.usu.edu.ua/news/yak-keruvaty-skladnistyu-rozpovidaeye-vidomyj-profesor-dejv-snovden/> (дата звернення: 15.10.2025).
- [41] Литвинов О. М., Орлов Ю. В. Нариси з кримінології постмодерну. Харків : Право, 2019. 278 с.

- [42] Walker J. T. Advancing Science and Research in Criminal Justice/Criminology: Complex Systems Theory and Non-Linear Analyses. *Justice Quarterly*. 2007. Vol. 24, issue 4. P. 555–581. <https://doi.org/10.1080/07418820701717110>.
- [43] Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>.
- [44] Оболенцев В. Ф. Системні властивості злочинності: базові міркування. *Системний підхід у дослідженні злочинності* : матеріали наук. конф. (м. Харків, 21 черв. 2013 р.) / за ред. В. В. Голіни, Ф. В. Ківви. Харків : Видав. Кім Д. С., 2013. С. 3–10.
- [45] Прокопенко Т. О. Теорія систем і системний аналіз : навч. посіб. / МОН України, Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси: ЧДТУ, 2019. 139 с.
- [46] Оболенцев В. Ф. Базові засади системного аналізу запобігання злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 130. С. 155–161. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/53682/49709> (дата звернення: 15.10.2025).
- [47] Старинський М. В. Окремі теоретико-методологічні засади конструювання понять (дефініцій) у праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 10. С. 3–5. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2011/10_2011.pdf (дата звернення: 15.10.2025).

References

- [1] Hawking S. W. (2000). Unified Theory Is Getting Closer, Hawking Predicts. *San Jose Mercury News*. January 23, 29A. Retrieved from <https://home.iitk.ac.in/~osegu/External%20Links.html>.
- [2] Beesley, J. (2017). *Organised chaos: Bringing complexity to criminology and the study of organised crime, terrorism and the crime-terror nexus*. Doctoral Thesis. Retrieved from https://www.academia.edu/34289657/Organised_Chaos_Bringing_Complexity_to_Criminology_and_the_Study_of_Organised_Crime_Terrorism_and_the_Crime_Terror_Nexus.
- [3] Pycroft, A. (2018). Consciousness in rather than of: Advancing modest claims for the development of phenomenologically informed approaches to complexity theory in criminology. *Journal of Theoretical & Philosophical Criminology*, 10, 1-20. Retrieved from <http://www.jtprcrim.org/FEB2018/Pycroft.pdf>.
- [4] Santa Fe Institute. (2025). Retrieved from <https://santafe.edu/about/overview>.
- [5] Institute of Santa Fe. (2025). Retrieved from <https://surl.li/hgphmp> (accessed October 11, 2025).
- [6] New England Complex Systems Institute. (2025). Retrieved from <https://necsi.edu/about>.
- [7] Semenyuk, O.H. (2017). A comprehensive approach as a methodological basis for researching the problems of state secret protection. *Information and Law*, 2(21), 116-123. [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.2\(21\).273061](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2017.2(21).273061).
- [8] Manokha, O.Ye. (1996). *Systems analysis in criminology*. Ph.D. Thesis. Kyiv.
- [9] Obolentsev, V.F. (2016). *Basic principles of system analysis of crime and victimization in Ukraine*. Kharkiv: Yurait.
- [10] Obolentsev, V.F. (2018). *Basic principles of system analysis of the system of the Ukrainian state*. Kharkiv: Pravo.
- [11] Obolentsev, V.F. (2021). *System analysis and modeling of the crime prevention system in Ukraine*. Kharkiv: Yurait.

- [12] Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Random House.
- [13] Jeffery, C.R. (1990). *Criminology: An interdisciplinary approach*. New Jersey: Prentice Hall.
- [14] Pycroft, A., & Bartollas, C. (Eds.). (2014). *Applying complexity theory: Whole systems approaches to criminal justice and social work*. (1st ed.). Bristol: Bristol University Press.
- [15] Farrall, S. (2021). *Building Complex Temporal Explanations of Crime: History, Institutions and Agency (Critical Criminological Perspectives)*. (1st ed.). Palgrave Macmillan.
- [16] Dzhuzha, O.M. (2019). World Criminological Crime Prevention System. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 24(1), 7-12. <https://doi.org/10.33270/01191101.7>.
- [17] Nezhurbida, S. (2013). *Etiology of crime: Theories, analysis, result*. Chernivtsi: Druk Art.
- [18] Orlovska, N.A. (2013). Actual problems of Ukrainian criminological system. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series: Law*, 2(8), 1-11. Retrieved from <https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n2/13onaksu.pdf>.
- [19] Yevtieieva, D.P., Batyrgareieva, V.S., & Lapkin, A.V. (2024). *Formula of qualitative legal research*. V.S. Batyrhareieva (Eds.). Kharkiv: Maidan.
- [20] *Philosophical Encyclopedic Dictionary*. (2002). V.I. Shynkaruk (Ed.). Kyiv: Abris.
- [21] Pascal, B. (2009). *Pensées* (B. Pascal's "Thoughts", Trans. from French). Kyiv: Dukh i Litera.
- [22] Tsekhmistrova, H.S. (2004). *Fundamentals of scientific research*. Kyiv: Slovo.
- [23] Tymoshenko, V.I., & Shakun, V.I. (2021). *Theoretical foundations of criminology*. Kyiv: Yurinkom Inter.
- [24] Sokurenko, V.V. (Ed.). (2021). *Great Ukrainian Criminological Encyclopedia*. (Vols. 1-2). Vol. 2: *M-Ya*. Kharkiv: Fakt.
- [25] Constitution of Ukraine. (June 28, 1996). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-бп#Text>.
- [26] Zakaliuk, A.P. (2007). Course of modern Ukrainian criminology: Theory and practice. (Books. 1-3). *Book 1: Theoretical foundations and history of Ukrainian criminological science*. Kyiv: In Yure.
- [27] Sokurenko, V.V. (Ed.). (2021). *Great Ukrainian Criminological Encyclopedia*. (Vols. 1-2). Vol. 1: *A-L*. Kharkiv: Fakt.
- [28] Dreomin, V.M., Arkusha, L.I., Melnychuk, T.V., & et al. (2024). *Criminological theories, empirical research and preventive practices*. Odesa: Phoenix.
- [29] Kovalyov, O.P. (2011). Geoworld: The Nature of complexity and composite. *Scientific Notes of Taurida V. Vernadsky National University. Series: Geography*, 24((63), 2, 1), 34-39.
- [30] Dzhuzha, A.O. (2017). Interaction between a criminal and a victim of a crime. *Legal Journal of Donbas*, 3-4, 137-142. Retrieved from <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/issue/view/26/26>.
- [31] Interaction. (2025). Retrieved from <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D1%96%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F>.
- [32] Obolentsev, V.F. (2016). Subject description form of crime prevention (morphological analysis). *Problems of Legality*, 133, 218-225. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.133.70998>.

- [33] *Complexity science*. (2025). Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/topics/social-sciences/complexity-science>.
- [34] Jensen, H.J. (2023). *Complexity Science: The Study of Emergence*. Cambridge University Press.
- [35] Peletier, M., van Santen, R.A., & Steur, E. (Eds.). (2019). *Complexity science: An introduction*. Singapore: World Scientific Publishing.
- [36] *Complex system*. (2025). Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Complex_system#Notable_scholars.
- [37] Aristotle. (2020). *Metaphysics*. O.A. Yudin (Ed.). Kharkiv: Folio.
- [38] Anderson, P.W. (1972). More Is Different: Broken symmetry and the nature of the hierarchical structure of science. *Science*, 177(4047), 393-396. <https://doi.org/10.1126/science.177.4047.393>.
- [39] Hurochkina, V.V. (2019). Emergence – the phenomenon of complex economic systems. *Bulletin of Khmelnytskyi National University*, 6(1), 60-68. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2019-276-6-63-71>.
- [40] *How to manage complexity? – Interview with Professor Dave Snowden*. (2025). Retrieved from <https://ac.ucu.edu.ua/news/yak-keruvaty-skladnistyu-rozpovidaye-vidomyj-profesor-dejv-snovden/>.
- [41] Lytvynov, O.M., & Orlov, Yu.V. (2019). *Essays on postmodern criminology*. Kharkiv: Pravo.
- [42] Walker, J.T. (2007). Advancing Science and Research in Criminal Justice/Criminology: Complex Systems Theory and Non-Linear Analyses. *Justice Quarterly*, 24(4), 555-581. <https://doi.org/10.1080/07418820701717110>.
- [43] Holovkin, B.M. (2020). The present and future of criminology. *Problems of Legality*, 149, 168-184. <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.200724>.
- [44] Obolentsev, V.F. (June 21, 2013). System properties of crime: Basic considerations. In *System approach in the study of crime: Proceedings of the scientific conference* (pp. 3-10). Kharkiv: Kim D. S. Publishing.
- [45] Prokopenko, T.O. (2019). *Theory of systems and system analysis*. Cherkasy: ChDTU.
- [46] Obolentsev, V.F. (2015). Background of the system analysis of crime prevention of properties of criminality. *Problems of Legality*, 130, 155-161. Retrieved from <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/53682/49709>.
- [47] Starynskyi, M.V. (2011). Certain theoretical and methodological foundations of constructing legal definitions. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 10, 3-5. Retrieved from http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2011/10_2011.pdf.

Максим Геннадійович Колодяжний

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

завідувач відділу кримінологічних досліджень

НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

61002, вул. Григорія Сковороди, 49, Харків, Україна

e-mail: mkolodyazhny@ukr.net

ORCID 0000-0003-2149-9165

Maxim G. Kolodyazhny

Ph.D. in Law, Senior Research Fellow
Head of the Criminological Research Department
Academician Stashis Scientific Research Institute
for the Study of Crime Problems
National Ukrainian Academy of Legal Sciences
61002, 49 Hryhoriia Skovorody Str., Kharkiv, Ukraine
e-mail: mkolodyazhny@ukr.net
ORCID 0000-0003-2149-9165

Рекомендоване цитування: Колодяжний М. Г. Кримінологічна система України: ознаки, поняття, структура. *Проблеми законності*. 2025. Вип. 171. С. 195–221. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.171.341776>.

Suggested Citation: Kolodyazhny, M.G. (2025). Criminological System of Ukraine: Features, Concept, Structure. *Problems of Legality*, 171, 195-221. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.171.341776>.

Статтю подано / Submitted: 21.10.2025
Доопрацьовано / Revised: 22.11.2025
Схвалено до друку / Accepted: 18.12.2025
Опубліковано / Published: 29.12.2025